

Питання про деякі неточності в Синодальному перекладі Біблії

священик Андрій Хромяк

Дана стаття покликана вказати на помилки, які допустили перекладачі Синодального перекладу та виявити необхідність внесення цих правок у видання Біблії, яке перекладене українською мовою Святійшим Патріархом Філаретом.

Ключові слова: Біблія, Синодальний переклад, Старий Завіт, Новий Завіт, Септуагінта.

Традиція перекладу Священного Письма для інших народів різними мовами не є новою. Так, наприклад, у III столітті до Різдва Христового був зроблений переклад Біблії з єврейської мови на грецьку. Він отримав назву Септуагінта, або переклад сімдесяти тлумачів, оскільки велика юдейська діаспора в Єгипті та Олександрії в перші десятиліття III століття дуже швидко еллінізувалася, і тому існувала невідкладна потреба богослужбового характеру в перекладі Тори Мойсея на міжнародну-грецьку мову. І цар легітимував переклад у будь-якій формі, оскільки йому, першому дійсно «абсолютному» володарю в античному світі, не могло бути байдужим, яким законам слідує більша етнічно-релігійна меншість у його царстві¹.

У кожної християнської спільноти є свої авторитетні переклади священних текстів (Біблії). Як правило, вони час від часу редагуються і пристосовуються до мовних особливостей часу того чи іншого народу. Але так було не завжди. У перші століття християнства була така категорія християн, які вважали, що богослужіння взагалі не потребують перекладу. Священими мовами вважалися грецька, рим-

¹ Введение в Ветхий Завет / Под ред. Эрика Цегнера. – С. 72.

ська і єврейська. Це ті мови, якими над розп'ятим Христом була написана Його «провина». Але Церква засудила таку думку і на ранніх виитоках свого існування зверталася до людей їхньою рідною мовою. Відомі ранні християнські переклади Біблії сирійською, вірменською, грузинською, готською, коптською та іншими мовами.

Для Російської Православної Церкви були й залишаються особливо авторитетними переклад святих Кирила і Мефодія (X ст.) і Синодальний переклад (XIX ст.). У цілому переклад Біблії російською мовою тривав понад півстоліття і призначався виключно для домашнього вжитку².

Але, незважаючи на такий тривалий час перекладу, усе ж в Синодальній Біблії є неточності, які можна розділити на дві групи: 1) навмисні і 2) ненавмисні. Друга група помилок, як непередбачених, є найбільш небезпечною на шляху правильного розуміння Священного Писання.

Для прикладу, візьмемо спочатку Старий Завіт. Як викладач, часто розглядаємо із студентами на уроках Старого Завіту життя прабатьків у раю. У процесі дослідження дізнаємося і про дерево пізнання добра і зла³, через яке вони спокусилися як ми читаємо в Синодальному, і, відповідно, в українському перекладі. Та Євгеній Авдеєнко⁴ у своєму дослідженні стверджує, що не було ніякого дерева пізнання добра і зла, бо в Септуагінті ці слова перекладаються, як дерево, щоб відати те, що пізнається про добре й лукаве (Дослівно в Септуагінті: τὸ ξύλον τοῦ εἰδέναι γυνωστὸν καλοῦ καὶ πονηροῦ⁵). Чому саме добре й лукаве? Ось як він (Авдеєнко) це пояснює:

«Перше, що потрібно зауважити, що предмет знання – це розрізнення, що є добрим і що є лукавим. Тобто, що від Бога, що від

² Смоліч И. К. История русской церкви (1700-1917) // История русской церкви Кн. 8 (юбилейное издание). – М., 1997. – С 6-8.

³ Библия. Книги Священного Писания Ветхого и Нового Завета. – М.: Издание Московской Патриархии. – С. 6.

⁴ Євгеній Андрійович Авдеєнко (21 листопада 1952 – 25 липень 2014) – російський православний мислитель, богослов, перекладач, педагог. Найбільшу популярність Авдеєнко отримав як богослов, який займався філософським осмисленням і філологічним тлумаченням Старого Завіту на основі паралельного аналізу текстів давньоєврейською та давньогрецькою мовами.

⁵ *Septuaginta*. – Stuttgart.: Biblia-Druck. – P. 3.

сатани. Добре – це те, що було добре в очах Божих, коли Бог творив світ (і побачив Бог, що це добре). Отже, хороше те, що від Бога. Тому, що зла Бог не творив, проте зло вже є в світі. Звідки воно? Його джерело – упалий ангел. Ім'я його – лукавий. Тобто, мова йде не про розрізнення абстрактних начал добра і зла, а про розрізнення доброго, за яким стоїть особистісний Бог, і лукавого, за яким стоїть особистий противник Божий – сатана. Тобто, предмет відання в даному випадку не поняття, а особистості. І на цьому етапі творення світу джерело зла одне – це лукавий. Після гріхопадіння зло стане різноманітним: одне буде від людини, інше – від лукавого. І ми ці два джерела зла розрізняємо і Бога молимо: прости нам гріхи наші, – це одне, і інше: і визволи нас від лукавого. Два джерела зла після гріхопадіння. А до гріхопадіння було одне джерело зла, і в Раю стояв знак. Живий знак – дерево»⁶.

Таким чином, за думкою Євгенія Авдеєнко, дерево відання доброго і лукавого краще передає думку в перекладі Сімдесяти, бо Синодальний текст говорить нам про загальне зло, а Септуагіна – про того, хто стоїть за ним.

Розглянемо інший приклад, а саме: 4 главу книги Буття, її 7 вірш, де Бог, після вбивства Каїном свого брата, закликає його до покаяння. У Синодальному і українському тексті, він звучить так:

«Якщо ти робиш добре, то чи не піднімаєш обличчя? А якщо не робиш доброго, то біля дверей гріх лежить; він тягне тебе до себе, але ти пануй над ним».

Масоретський вірш звучить так: «אל סאו תאש ביטית סא אולה»⁷. І якщо перекласти його буквально, то вийде наступне:

«Хіба не можна це перенести, якщо ти робиш добро, а якщо не робиш благого – біля входу ліг гріх, і в нього потяг до тебе, але ти володієш ним».

⁶ Стенограммы радиопередач Е. А. Авдеенко. Чтение по книге Бытия. От сотворения мира до Вавилона. Интернет-посилання: <http://avdejenko.ucoz.ru/Main.html>

⁷ *Biblia Hebraica Stuttgartensia*. – Stuttgart. P. 6.

Септуагінта подає нам такий вірш: «Ὅκ ἐὰν ὀρθῶς προσενέγκῃς ὀρθῶς δὲ μὴ διέλης ἤμαρτες ἡσύχασον πρὸς σὲ ἡ ἀποστροφὴ αὐτοῦ καὶ σὺ ἄρξεις αὐτοῦ⁸», який в перекладі означає:

«Якщо правильно приніс (дар, жертву), але неправильно розділив (можл. розсік), то чи не згрішив ти? Замовкни. До тебе звернення його, і ти будеш панувати над ним».

Євгеній Авдеєнко знову тут робить вибір на користь кращого перекладу цього вірша в Септуагінті, пояснюючи це так:

«Якщо ти жертву приніс правильно, приніс краще, добірне, у потрібний термін та інше, але правильно не розділив – то це гріх. Така жертва Богом не приймається. "Розділив" означає: Богу дав частину, собі дав частину. Ось цього Каїн правильно не зробив, говорить Господь. Ти не правильно розділив, ось чому Я не прийняв твою жертву, ось чому вона Мені не угодна, говорить Господь. Жертвопринесення – це спосіб спілкування з Богом після гріха. Каїн випав із богоспілкування. Через жертвопринесення людина перебуває в завіті з Богом. Завіту, як такого, ще немає, він прийде. Але в цьому епізоді про жертвопринесення Каїна і Авеля, Завіт передчувається. Жертва завіту – це така жертва, яка приноситься повністю. І вона вказує на Христа, тому що він всього Себе приніс у жертву.

У Старому Завіті на жертву Нового Завіту вказував особливий рід жертвоприношень, який називається «всеприношення». Неправильний переклад "всепалення". Можливо, Каїн розділив те, що не потрібно було ділити. "Ти не розділив правильно", може означати, що ти не приніс жертву завітну. Твоя жертва не в Завіті, вона не має ніяких прав до Завіту. Згадаймо, що жертвопринесення Каїна і Авеля відбувалося в кінці днів. Тобто якийсь був особливий термін, можливо, для особливих приношень. І Авель, можливо, приніс всеприношення, а Каїн – звичайну регулярну жертву, яка поділяється на те, що Богові, і те, що мені.

Отже, сини Адама – Каїн і Авель – розійшлися за вірою у своєму розумінні завітної жертви. Ап. Павло це тлумачить так:

⁸ *Septuaginta.* – Stuttgart.: Biblia-Druck. – P. 5.

"Жертва Авеля була великою, більш повною за вірою". Цитую послання до Євреїв: "Авель приніс повнішу вірою жертву Богові, ніж Каїн". У якому сенсі велику? Відповідь у Євангелії: "Тіло більше за одяг, більше від їжі...", відповідно жертва Авеля більша за жертву Каїна. Тобто, вона відрізняється від жертви Каїна, як тіло відрізняється від одягу, як душа відрізняється від їжі. Тобто жертва Авеля була іншого духу. Як і сказано в грецькому тексті: це був дар, який приносив Авель. А те, що приносив Каїн – була жертва. Сини Адама, Авель і Каїн розійшлися в розумінні завітної жертви. Авель приніс жертву велику, більш повну, іншого духу, ніж Каїн. Каїн щось залишив собі. Грубо кажучи. Як розділив Каїн? Мені моє, а Богу – боже. Я готовий Богові віддати краще, але нехай моє буде моїм»⁹.

Якщо ми поглянемо на Новий Завіт, то й тут побачимо чимало неузгодженостей у перекладі. Зокрема, словосполучення, яке ми читаємо на початку Євангелій: «Євангеліє від Матфея» чи «Євангеліє від Марка». Складається враження, що Євангелій кілька і кожен з євангелістів є їхнім речником. Правильніше ж, на нашу думку, це має звучати: «Євангеліє за Матфеєм» або «Євангеліє згідно з Матфеєм». Бо Євангеліє одне, і сповіщено воно Самим Христом Спасителем. А вже апостоли є свідками цього.

Є ще одна з найбільш кричущих помилок, що стосується сотеріології (вчення про спасіння людини). Про неї (помилку) говориться в посланні апостола Павла до Римлян: *«Тому, як через одного чоловіка гріх увійшов у світ, і з гріхом – смерть, так і смерть перейшла на всіх людей, тому що в ньому всі згрішили»* (Рим. 5: 12). Остання частина цього вірша якраз і викликає занепокоєння. На жаль, у церковнослов'янському перекладі вона читається практично так само (*«кѣ недлѣжє всн согрѣшнша»*¹⁰), а, отже, не прояснюється нам це місце. Виходить, що фраза «у ньому» відноситься до «однієї людини», тобто до Адама. Отже, Адам згрішив, і люди, що знаходилися в ньому, теж, хоча вони тоді ще й не існували. А тому і всі люди разом із Адамом

⁹ Стенограммы радиопередач Е. А. Авдеенко. Чтение по книге Бытия. От сотворения мира до Вавилона. Интернет-посилання: <http://avdejenko.ucoz.ru/Main.html>

¹⁰ Библия на церковно-славянском языке. Интернет-посилання: http://www.my-bible.info/biblio/bib_tsek/

несуть провину за вчинений гріх. Саме така богословська концепція поширена в Католицькій Церкві. Якщо ж ми уважно подивимося на текст Синодального перекладу, то побачимо, що слова «*тому що*» написані курсивом, а це, у свою чергу, означає, що в оригіналі цих слів немає. Вписали ж їх перекладачі для глибшого розуміння, хоча насправді вони все ще більше заплутали.

Не вдаючись у детальний розбір грецького тексту, варто зауважити, що правильний переклад цього місця повинен бути приблизно таким: «*Тому, як через одну людину гріх увійшов у світ, і з гріхом смерть, так і смерть [якщо точніше, то смертність] у всіх людей, бо через неї всі згрішили*». Таким чином, мова тут іде про те, що після гріхопадіння першої людини всі інші люди успадкоували від нього стан смертності, який у святоотцівській літературі називають схильністю до здійснення гріха. А це означає, що всі ми народжуємося у цей світ не з виною в гріхові Адама, а успадкоуємо моральну хворобу (схильність до гріха).

У Синодальному перекладі про хрещення сказано, що воно є «*обітницею Божою доброго сумління*» (1 Пет. 3: 21). У церковнослов'янському перекладі говориться, що хрещення – «*совісті благи вопрошеніє у Бога*». Часто протестантські проповідники посилаються на це місце з Послання апостола Петра (цитують саме переклад Огієнка), для того щоб засудити практику Православної Церкви хрещення немовлят, які, на їхню думку, не можуть ще давати нікому ніякої обіцянки. Але от, якби вони звернулися до грецького тексту, то помітили б, що тут мова йде про прохання совісті в Бога. Прохання ким? Тими, що моляться – священиком і хрещеними батьками.

Архімандрит Іаннуарій (Івлієв) у своїй статті: «Деякі помилки Синодального перекладу Нового Завіту» на прикладі послань апостола Павла також вказує на граматичні, пунктуаційні та синтаксичні помилки, яких припустилися перекладачі Синодального перекладу.

На думку о. Іаннуарія, переглядаючи Синодальний переклад послань апостола Павла, можна помітити дуже велику кількість недоліків у перекладі. Зрозуміло, що значна частина цих недоліків не може бути віднесена до безумовно неправильних перекладів. Швидше, це переклади невиразні, які затемнюють значення, які не беруть до уваги стиль і риторичні особливості оригіналу. У таких випадках звинуватити переклади в абсолютному спотворенні змісту неможливо. Але

іноді переклад настільки далекий від адекватності, що спотворення змісту все ж відбувається¹¹.

Наведемо декілька із таких віршів.

Рим. 2: 22: «Проповідуючи не красти, крадеши? Кажучи: не перелюбствуй, перелюбствуєш, гидуєши ідолами, святотатствуєш?». Останнє риторичне питання незрозуміле через повну зміну змісту дієслова «святотатствувати» в сучасній українській мові в порівнянні з церковнослов'янською (у старослов'янському перекладі: *святе крадеши*).

Рим. 4: 4, 4: 16. Для Апостола Павла дуже важливе протиставлення «обов'язку» і «благодаті». У зазначених віршах з незрозумілої причини слово «*χάρις*», яке традиційно перекладається як «благодать», перекладено як «милість» (в українському перекладі – *ласка*). Звичайно, цей переклад не можна назвати неправильним. Але зовсім не зрозуміло, навіщо саме тут треба було замінювати слово «благодать», яке завжди і традиційно використовується для характеристики богословської думки апостола.

1 Кор. 1: 18, 20-21, 23, 25. У своєму знаменитому «слові про Христ» апостол Павло багаторазово протиставляє два поняття: *σοφία* (мудрість) і *μωρία* (дурість). Незрозуміло, для чого перекладачеві знадобилося протягом декількох віршів слово *μωρία* перекладати трьома різними словами: «юрдство», «безумство», «немудре». Це збиває читача з пантелику.

1 Кор. 1: 28: «І нічого не значує обрав Бог, щоб скасувати значує». Переклад повністю спотворює яскраве висловлювання апостола, яке змушує задуматися. В оригіналі ж тут висловлена важлива есхатологічна думка: «Не існуюче [обрав Бог], щоб знищити існуюче».

1 Кор. 4: 15 пор. з Гал. 3: 24-25: Одне і те ж слово *παιδαγωγός*¹² («педагог») перекладається то словом «наставник», що є неправильним, то «дитоводитель», що є незрозумілим.

1 Кор. 8: 3: «Але хто любить Бога, тому дано знання від Нього». Тут уже йде повне спотворення змісту, оскільки в оригіналі: «Але хто любить Бога, того Він [Бог] знає». У деяких давніх рукописах

¹¹ *Ианнуарий (Ивлиев), архим.* Некоторые ошибки Синодального перевода Нового Завета. Інтернет-посилання: https://azbyka.ru/ivliev/oshibki_sinodalnogo_perevoda_NZ-all.shtml

¹² *The Greek New Testament.* – Stuttgart. – P. 576.

ще краще і зрозуміліше: «Але хто любить, того знає Бог». Дієслово «знати» в Писанні має значення не стільки інтелектуального знання, скільки спілкування. Аналогічна помилка в *Гал. 4: 9*: «Тепер же, пізнавши Бога, або, краще, одержавши пізнання від Бога, навіщо повертається знову до немічних та вбогих стихій?» Правильно було б: «Нині ж пізнали Бога, або, краще, пізнані Богом, для чого повертається знову...». Та ж помилка в перекладі *1 Кор. 14: 38*. Тут вона особливо недоречна. Апостол Павло, нібито, пише своїм коринфським адресатам: «А хто не розуміє, нехай не розуміє». Насправді ж апостол застерігає: «А хто [цього] не визнає, того і [Бог] не визнає». Мова в уривку йде про порядок під час богослужіння. Хто не визнає встановленого Самим Богом порядку, нехтує ним, того й Бог не визнає.

1 Кор. 13: 12: Тут дуже прикро, що традиційний образ «дзеркала», що відображає реальність, замінений образом тьмяного скла, крізь яке ми дивимося на реальність. «Тепер ми бачимо ніби крізь тьмяне скло». В оригіналі: «Тепер ми [все] бачимо в дзеркалі, загадковим...».

Гал. 3: 1: «О, нерозумні галати! Хто спокусив вас не коритися істині...?». Це місце в оригіналі читається: «О, нерозумні галати! Хто зачарував ІЗ (εβάρκαεν) вас...? ».

1 Тим. 4: 14: «Не занедбуй дарування, що перебуває в тобі і дане тобі за пророцтвом з покладанням рук священства». Тут ми маємо справу з анахронізмом. Ні про яке християнське «священство» у I столітті Р. Х. мови не могло бути. В оригіналі стоїть не «священство», а «*πρεσβυτερίου*», тобто «пресвітерія», «рада пресвітерів».

На жаль, обсяг статті не може вмістити всіх неточностей Синодального перекладу, які помітив автор. І, тому продовження цієї роботи покладається на майбутні покоління, які вже зараз мають можливість, вивчаючи грецьку мову, доторкатися до першоджерел та порівнювати оригінал із іншими перекладами. Тим більше, що в Російській Церкві вже піднімалося питання про підготовку відредагованого

¹³ Подібна думка міститься і в Толковій Біблії Лопухіна: «Відчуваючи роздратування проти читачів, ап. не називає їх «братами», як в Гл. 11 ст., а просто галатами, тобто мешканцями провінції, у якій жили різні народності: фригійці, лікаонці, кельти, римські колоністи і євреї. Він називає їх «безумними» через їхню поведінку стосовно Євангелія. «Хто спокусив вас». Вчинок галатів так уразив апостола Павла, що він бачить у цьому щось таємниче (спокусив, а точніше: наврочив – εβάρκαεν), як дія чаклунства або темної демонської сили (пор. 2 Кор. 11: 3, 13-15 і 1 Сол 3: 5)».

видання Синодального перекладу, зважаючи на те, що старозавітна і новозавітна текстологія зараз знаходиться на зовсім іншому рівні, ніж сто сорок років тому. Тому, на мою думку, нам не варто чекати на чийсь почин, а самому сформувати богословську комісію, яка враховуючи археологічні, текстологічні та екзегетичні здобутки і напрацювання, сама виявить такі помилки і запропонує їх Священному Синоду на внесення в майбутні видання Біблії українською мовою.

Список джерел і літератури:

1. *Біблія*. Книги Священного Писання Старого та Нового Завіту. – К.: Видавничий відділ Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2004. – 1407 с.
2. *Библия*. Книги Священного Писания Ветхого и Нового Завета. – М.: Издание Московской Патриархии, 1990. – 1371 с.
3. *Святое Евангелие* на церковнославянском и русском языках. – Краматорск.: Спасо-Преображенский Мгарский монастырь, 2005. – 831 с.
4. *Biblia Hebraica Stuttgartensia*. – Stuttgart, 1990. – 1574 p.
5. *Septuaginta*. – Stuttgart.: Biblia-Druck, 1979. – 941 p.
6. *The Greek New Testament*. – Stuttgart.: Biblia-Druck. – 918 p.
7. Введение в Ветхий Завет / Под ред. Эрика Цегнера (Серия «Современная библеистика»). – М.: Библейско-богословский институт св. апостола Андрея, 2008. – 802 с.
8. Смолич И. История русской церкви (1700-1917) История русской церкви Кн. 8 (юбилейное издание). – М., 1997. – 800 с.
9. *Библия* на церковно-славянском языке. Інтернет-посилання: http://www.my-bible.info/biblio/bib_tsek/
10. *Ианнуарий (Ивлиев), архим.* Некоторые ошибки Синодального перевода Нового Завета. Інтернет-посилання: https://azbyka.ru/ivliev/oshibki_sinodalnogo_perevoda_NZ-all.shtml
11. Стенограммы радиопередач Е. А. Авдеенко. Чтение по книге Бытия. От сотворения мира до Вавилона. Інтернет-посилання: <http://avdejenko.ucoz.ru/Main.html>